

Під державною (офіційною) мовою розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя.

Конституцією України статус державної мови надано українській мові (частина перша статті 10). Це повністю відповідає державотворчій ролі української нації, що зазначено у преамбулі Конституції України, нації, яка історично проживає на території України, складає абсолютну більшість її населення і дала офіційну назву державі.

Положення про українську мову як державну міститься у розділі I "Загальні засади" Конституції України, який закріплює основи конституційного ладу в Україні. Поняття державної мови є складовою більш широкого за змістом та обсягом конституційного поняття "конституційний лад". Іншою його складовою є, зокрема, поняття державних символів. <...>

(абзаци перший-третій пункту 3 мотивувальної частини)

Положення частини першої статті 10 Конституції України, за яким "державною мовою в Україні є українська мова", треба розуміти так, що українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом (частина п'ята статті 10 Конституції України).

Поряд з державною мовою при здійсненні повноважень місцевими органами виконавчої влади, органами Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування можуть використовуватися російська та інші мови національних меншин у межах і порядку, що визначаються законами України.

(пункт 1 резолютивної частини)

Виходячи з положень статті 10 Конституції України та законів України щодо гарантування застосування мов в Україні, в тому числі у навчальному процесі, мовою навчання в дошкільних, загальних середніх, професійно-технічних та вищих державних і комунальних навчальних закладах України є українська мова.

У державних і комунальних навчальних закладах поряд з державною мовою відповідно до положень Конституції України, зокрема частини п'ятої статті 53, та законів України, в навчальному процесі можуть застосовуватися та вивчатися мови національних меншин.

(пункт 2 резолютивної частини)

Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року [№ 10-рп/1999](#) у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови)

Із урахуванням попереднього офіційного тлумачення статті 10 Конституції України та на його розвиток Конституційний Суд України зазначає, що закарбований приписами частин першої, другої статті 10 Конституції України юридичний статус української мови як державної є водночас засадничою конституційною цінністю, питомою ознакою й ключовим чинником єдності (соборності) Української держави та невіддільною частиною її конституційної ідентичності. Як інститут української державності, що поєднує юридичний і ціннісний складники, українська мова покликана виконувати інтегративну (соборницьку) функцію та забезпечувати єднання й монолітність українського суспільства різнорівнево. Українська мова як державна мова є важливим інструментом упорядкування діяльності всієї державної влади та місцевого самоврядування, їй належить вирішальна роль у забезпеченні політичної єдності держави та суспільної згуртованості суголосно одному з прагнень, що ними керувався конституцієдавець при ухваленні Конституції України 28 червня 1996 року, зокрема „підключись про зміцнення громадянської злагоди на землі України“ (абзац п'ятий преамбули Конституції України).

(абзац четвертий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини)

Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року [№ 1-п/2021](#) у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про забезпечення функціонування української мови як державної“

В Україні гарантовано „вільний розвиток, використання і захист“ мов, які відповідно до Конституції України мають юридичний статус мов національних меншин України; до мов із таким юридичним статусом належить, зокрема, російська мова (частина третя статті 10 Конституції України). Попри те, що в цьому приписі з усіх мов зі статусом мови національної меншини виокремлено лише російську мову, це не означає надання їй Конституцією України привілейованого юридичного статусу, оскільки це суперечило б принципіві заборони дискримінації в такій площині юридичного регулювання, як національний режим розвитку, використання й захисту мов національних меншин. Стосунки між державотвірною нацією та національними меншинами засновано на взаємному визнанні цінностей один одного. Утім державна мова і мови національних меншин не тотожні ні за статусом, ні за функціями. Функціонування державної мови й використання мов національних меншин як реалізацію їхніх прав не можна протиставляти одне одному. Держава має забезпечити рівні права в оволодінні державною мовою – що для осіб, які належать до титульної нації, що для представників національних меншин – з огляду на роль і функцію державної мови як лінгвального інтегратора. Єднання (інтегрування) соціуму вважається легітимною метою, задля досягнення якої роблять внесок і титульні нації, і національні меншини. У цьому контексті інтегрування слід розуміти як процес прийняття національної й мовної багатоманітності суспільства, шанобливого ставлення до осіб іншої національності, що забезпечує сенс належності всіх членів суспільства до єдиної спільноти. Інтегрування як двобічний процес вимагає визнання й пошанування обома сторонами, що може спричиняти зміни як у середовищі більшості, так і в середовищі меншості. Утім реалізація прав національних меншин не має стояти на заваді дієвому, повноформатному й повноцінному функціонуванню державної мови. Реалізацію прав національних меншин не може бути спрямовано на відокремлення (сегрегацію) в межах українського суспільства тих груп, що вирізняються, зокрема, за мовною ознакою. Вибуття окремої особи, що належить до відмінної ідентичності (а тим більше групи осіб), з єдиного суспільства в простір своєї ідентичності становить небезпеку для єдності українського суспільства.

(підпункт 4.2 пункту 4 мотивувальної частини)

Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року [№ 1-п/2021](#) у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про забезпечення функціонування української мови як державної“

<...> держава повноважна, установлюючи якнайсуворіші вимоги щодо повноцінного оволодіння державною мовою й одночасно забезпечуючи можливість здобувати освіту в рамках навчальної програми національних меншин, запроваджувати власну модель освіти; ця модель освіти має забезпечувати таку пропорцію застосування мови національної меншини та державної мови як мов навчання, коли, з одного боку, досягається мета збереження особами, що належать до національної меншини, своєї самобутності, а з другого – не завдається шкоди повноцінному оволодінню державною мовою задля задоволення потреб таких осіб повноцінно брати участь у суспільному житті та демократичних процесах. Тобто права осіб, що належать до національних меншин, щодо застосування своєї мови в рамках системи освіти підлягають реалізації не на шкоду оволодінню державною мовою або здобуттю освіти державною мовою.

(підпункт 4.4 пункту 4 мотивувальної частини)

Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року [№ 1-п/2021](#) у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про забезпечення функціонування української мови як державної“

<...> Допустиме Законом у визначених ним випадках застосування англійської мови зумовлене особливим її статусом як світової мови та мови сучасної науки, ділової комунікації. <...> Тому дозволена законодавцем можливість виконання англійською мовою дисертацій, авторефератів дисертацій та відгуків опонентів, виражена, зокрема, приписом частини третьої статті 22 Закону, не є дискримінацією представників національних меншин України. Такий законодавчий дозвіл слід розглядати як засіб інтегрування українських науковців у міжнародні наукометричні бази, що оперують насамперед англійськими публікаціями. <...> створення державою на основі Закону сприятливих умов для вивчення й використання англійської мови та інших офіційних мов Європейського Союзу є вигодою не лише для тих осіб, що належать до національних меншин, мови яких є офіційними мовами Європейського Союзу, а й для будь-якого з громадян України безвідносно до їхньої рідної мови або етнічного походження.

(абзац перший підпункту 6.3 пункту 6 мотивувальної частини)

Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року № 1-п/2021 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про забезпечення функціонування української мови як державної“

<...> припис частини другої статті 24 Конституції України забороняє будь-які привілеї, зокрема за мовними ознаками. Рівностатусність більш потужних і менш потужних мов національних меншин безвідносно до кількості носіїв таких мов, що впливає з букви приписів як частини третьої статті 10, так і частини другої статті 24 Конституції України, означає, що вільний розвиток, використання й захист гарантовано всім мовам національних меншин України, включно з російською, на рівних засадах. Не може бути „ширшого“ або „вужчого“ використання будь-якої мови, що має юридичний статус мови національної меншини, зокрема російської, у будь-якій одиниці системи адміністративно-територіального устрою України, визначеної частиною другою статті 133 Конституції України, за винятком Автономної Республіки Крим, де відповідно до Конституції Автономної Республіки Крим, затвердженої Законом України від 23 грудня 1998 року № 350–XIV зі змінами, встановлено, що „російська мова як мова більшості населення і прийнятна для міжнаціонального спілкування використовується в усіх сферах суспільного життя“, та сформульовано деякі особливості її застосування в окремих ділянках публічного життя (як-от: виготовлення офіційних документів, що посвідчують статус громадянина в Автономній Республіці Крим; судочинство, нотаріальне провадження, провадження у справах про адміністративні правопорушення, правнича допомога; робота пошти й телеграфу, підприємств, установ, організацій сфери обслуговування). Утім на решті території України межі вільного розвитку, використання й захисту російської мови окреслено її конституційним статусом – відповідно до припису частини третьої статті 10 Конституції України – як мови національної меншини, що поширюється на коло осіб, які за етнічним походженням є росіянами. Жодна з мов національних меншин, на яку поширюється припис частини третьої статті 10 Конституції України, не може мати привілейованого статусу, а її застосування має здійснюватися в такий спосіб, щоб це не обмежувало та не пригнічувало мовних прав інших.

(підпункт 6.4 пункту 6 мотивувальної частини)

Зміну обсягу функційного поля російської мови шляхом його звуження порівняно з попереднім станом, що відбувається як об’єктивний процес унаслідок визначеного Конституцією України іншого функційного статусу цієї мови, не можна вважати її повним виключенням із мовного життя соціуму, а відповідно – підставою для твердження про порушення її „вільного розвитку, використання й захисту“.

(п’яте речення абзацу третього підпункту 6.5 пункту 6 мотивувальної частини)

Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року № 1-п/2021 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про забезпечення функціонування української мови як державної“

Конституційний Суд України вважає юридично виправданим застосований у Законі диференційований підхід до вибору моделей захисту мов національних меншин і мов корінних народів України. Корінні народи України не мають власної держави-матері (kin-State), через що перебувають у вразливому становищі й можуть розраховувати лише на Україну як єдиного гаранта їхніх мовних прав, а Україна має право застосовувати заходи підтримчої дії (affirmative action) з метою створення додаткових гарантій збереження їхньої ідентичності. Такий підхід законодавця, на думку Конституційного Суду України, не порушує принципу рівності в правах, що його містить припис частини першої статті 24 Конституції України, з якого випливає, що за певного стану допускається (і навіть вимагається) відмінне ставлення до осіб, що перебувають в однакових умовах, якщо на те є об'єктивне та обґрунтоване виправдання.

(підпункт 13.2 пункту 13 мотивувальної частини)

Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року [№ 1-р/2021](#) у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про забезпечення функціонування української мови як державної“